

KVEENIN PUHUJIA FINMARKUN PORSANGISSA

YHTEISILLÄ APAJILLA

Norjan pohjoisin osa Ruija on kautta vuosisatojen toiminut eri väestöryhmien kohtauspaikkana. Niinpä sekä saamelaiset, suomalaiset että norjalaiset ovat jättäneet pysyvät jälkensä alueen kulttuuriin. Finmarkun läänissä sijaitseva Porsangin kunta on hyvä esimerkki alueesta, jolla monikulttuurisuus on elävää todellisuutta vielä tänäkin päivänä. Tätä korostaakseen Porsanki on julistautunut virallisesti kolmikulttuuriseksi ja -kieliseksi kunnaksi.

Pohjois-Fennoskandian alkuperäisasukkaat saamelaiset ovat asuneet nykyisillä asuinalueillaan jo ainakin tuhat vuotta, Finmarkussa ehkä vielä kauemmin (Hirsti 1979: 197). Uusimpien arkeologisten löytöjen perusteella vanhimmat saamelaiskulttuurin merkit Pohjois-Norjassa olisivat peräti kahdentuhannen vuoden takaa (NNK: 87).

Ensimmäinen tärkeä kirjallinen dokumentti, joka käsittelee Pohjois-Norjan väestösuhteita, on haalogalantilaisen (Haalogalanti eli Hålogaland = nyk. Nordland ja osa Tromsin läänin) ylimyksen Ottarin n. vuonna 890 Englannin kuningas Alfredille kirjoittama kronikka. Sen mukaan saamelaisia kävi kesäisin kalastamassa Finmarkun rannikolla ja heitä asui myös sisämaassa ja Nordlandin ja Tromsin läänin vuonojen rannalla. Norjalaisasutus ulottui Pohjois-Tromsiin. Ottar teki matkoja Finmarkun rannikolle ja aina Vienanmerelle saakka. Näillä matkoillaan hän purjehti ilmeisesti reittejä, joita skandinaavit olivat käyttäneet jo paljon aikaisemmin. (NNK: 87.) Eräiden lainasano-

jen perusteella skandinaaveilla ja Finmarkun saamelaisilla on saattanut olla kontakteja jo kantaskandinaavisella ajalla ennen vuotta 700. Esimerkiksi Itä-Finmarkussa sijaitsevan Varangin (norjaksi Varanger) saamenkielinen nimi *Varjåg* lienee lainattu kantaskandinaavista, samoin Nordkapistaan tunnetun Magerøyn saamenkielinen nimi *Makkârawjo*. (Niemi 1979: 139.)

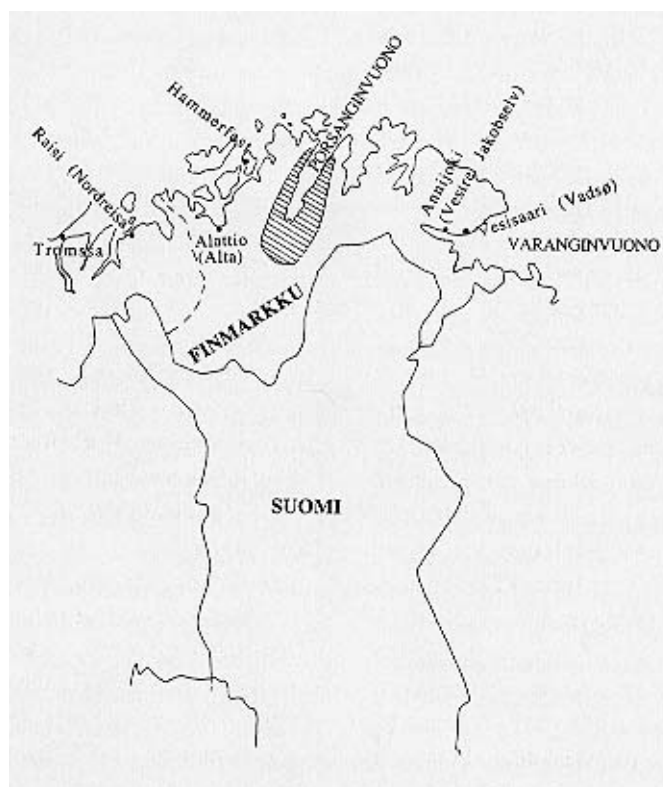
Milloin sitten Finmarkku on saanut pysyvän skandinaavisen (norjalaisen) asutuksensa? Finmarkun rannikolta on löydetty rautakautisia skandinaavistyypisiä hautoja, mutta niiden perusteella ei voida sanoa, oliko alueella jo rautakaudella pysyvää skandinaavista asutusta (NNK: 87). Ensimmäinen varma norjalaisasutuksesta kertova kirjallinen lähde on vasta 1300-luvun alusta. On kuitenkin mahdollista, että ainakin Länsi-Finmarkun saaret olisi asutettu jo viikinkiajalla. On jopa ajateltu, että asutus olisi ulottunut Varankiin asti ja että tämä asutus olisi laajentunut hitaasti 1000–1200-luvulla. 1300-luvulta lähtien Norjan valtio alkoi sitten varmistaa asemiaan Finmarkussa, jota ei enää mielletty vain kauppa- ja veronkantoalueeksi, vaan valtakunnan osaksi. (Niemi 1979: 141–142.)

Skandinaavit eivät suinkaan olleet ainoita, jotka jo hyvin varhaisessa vaiheessa haakeutuivat näille pohjoisille seuduille. Ottarin kronikka mainitsee myös ns. kveenit, joiden arvellaan olleen Pohjanlahden perukan ympärillä asunut suomalainen heimo, joka kilpaili Saamenmaan tarjoamista resursseista Haalogalannin jaarlien kanssa (Niemi 1979: 139–140). Suomalaisia kaupamiehiä ja veronkantajia on liikkunut saa-

melaisalueilla kautta koko keskiajan, ja 1500- ja 1600-luvulla Finmarkun ja Tromsin läänin kalastajakylät vetivät puoleensa monenmaalaista väkeä, myös suomalaisia. Ennen 1700-lukua ei kuitenkaan voida puhua varsinaisesta suomalaissiirtolaisuudesta. Vakinaisen suomalaisasutuksensa Pohjois-Norja sai 1700- ja 1800-luvulla. Suomesta ja Ruotsin puoleisesta Tornionjoki-laaksosta tuolloin tulleita siirtolaisia ja heidän jälkeläisiään on tapana kutsua kveeneiksi. Näin siis Ottarin kronikassaan käytämä nimitys kveeni on saanut uuden sisällön. Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että suomalaissiirtolaisuuden keskeinen alue oli 1700-luvulla Tromsin lääni ja Länsi-Finmarkku, mutta 1800-luvulla painopiste siirtyi Itä-Finmarkkuun. Siirtolaisuuden huippuvuosina 1860-luvun jälkipuoliskolla esimerkiksi Vesisaarella (Vadsø) melkein 3/4 asukkaista oli kveenejä. Koko Finmarkun

länissäkin suomenkielisten osuus nousi tuolloin peräti 20 prosenttiin. (Eriksen 1979: 223–228, 232–236.)

1900-luvulla kveenyhteisöt ovat nopeasti norjalaistuneet toisaalta määrätietoisesta norjalaistamispolitiikan, toisaalta yhteiskunnallisen murroksen takia. Niinpä nykyisin kveenimurteita käyttävät lähinnä iäkkäät ihmiset, tietyillä seuduilla (esim. Porsangissa ja Varangin–Paatsjoen seudulla) myös keski-ikäiset. Kveenimurretta omassa keskuudessaan säännöllisesti käyttävän ydinryhmän on arvioitu olleen 1980-luvun puolivälissä 1 500–2 000 henkeä. Tähän lukuun ei kuitenkaan ole laskettu niitä, jotka kyllä osaavat suomea, mutta eivät käytä sitä säännöllisesti. Lisäksi monet niistä kveeneistä, jotka eivät enää osaa suomea, tuntevat kuuluvansa tähän väestöryhmään sukuperänsä ja identiteettinsä puolesta. (Lindgren 1993: 21–22.)

PORSANKI

Porsangin kunta sijaitsee Keski-Finmarkussa Porsangin vuonon ympärillä. Kunnan asukasluku on n. 4 400 (1988). Kolmikielisen ja -kulttuurisen Porsangin — kuten koko Finmarkun — alkuperäisväestöä ovat saamelaiset. Kunnan alueella elää kaksi saamelaisperinnettä, merisaamelainen ja tunturisaamelainen. Kunnan kveeniperinne on parhaiten säilynyt vuonon itärannalla, ennen muuta Pyssyjoella (Børselv), vuonon itäisen pohjukan ja Palojoen (Brennelv) tienoilla sekä Lemmijoen (Lakselv) laaksossa.

Porsanger-nimen jälkiosa on muinais-skandinaavinen lahtea tai vuonoa tarkoittava sana *angr*. Nimi on todennäköisesti viikinkiaikaa vanhempi, koska viikinkien 800-luvun loppupuolella asuttamassa Islannissa ei enää esiinny *angr*-nimiä. Porsangerin nimestä voi siis päätellä, että skandinaaveja on liikkunut Porsanginvuonolla jo hyvin kauan sitten. Matkoillaan Länsi-Finmarkussa skandinaavit ovat kohdanneet saamelaisia, joiden kielessä on Porsankia myöten säilynyt sellaisia kantaskandinaavisia lainasanoja kuin *aw'je* tai *ai've* (kantaskandinaavin *hawwia* 'korkea') ja *lad'de* (kantaskandinaavin *klapia* 'kangas'). Ensimmäinen kirjallinen lähde, jossa nimi Porsanger mainitaan, on kuningas Fredrik I:n kirje vuodelta 1528. (Hanssen 1986: 29–30.)

1760-luvulle saakka Porsankia voi pitää ensisijaisesti saamelaisalueena, jonka mahdolliset suomalaiset ja norjalaiset asukkaatkin ovat toimineet saamelaisuuden ehtoilla. Myöskään vuosisadan loppupuolella ja 1800-luvun alussa muuttaneet kveenit ja norjalaiset eivät pyrkineet hävittämään tai torjumaan saamelaisten arvoja. Eri väestöryhmien yhteiselo oli varsin tasapainoista. Toisaalta valtakulttuurin ote vahvistui vahvistumistaan 1700-luvulla, mikä tiesi ennen pitkää konflikteja paikalliskulttuurin ja valtakulttuurin välillä. (Hanssen 1986: 115–116.)

PORSANGIN KVEENIT

Porsangin vanhin kirkonkirjoin ja veroluetteloin todennettava kveeniasutus voidaan ajoittaa 1750-luvulle. Tuolloin on kveenejä asunut Keisissä (Kjæs) vajaat 40 kilometriä Pyssyjoelta pohjoiseen. Seuraavien sadan vuoden aikana Porsankiin muutti verkalleen lisää kveenejä: v. 1765–1875 alueelle tuli 134 suomalaissiirtolaista. (Haukedal 1980: 115, 119.)

1760-luvun loppuun mennessä oli Keisin lisäksi muodostunut kolme kveenisiirtolaisuuden keskusta: Pyssyjoki, Lemmijoki sekä näitä pienempi Rautusniemi (Stabbursnes) Lemmijoen pohjoispuolella vuonon länsirannalla. 1780-luvulla kveenejä muutti yhä pohjoisemmaksi vuonon länsi-

rannalle, mutta kveenisiirtolaisuuden painopiste pysyi Lemmijoella ja vuonon itärannalla aina 1830-luvulle saakka, jolloin tilanne muuttui. Vuosina 1836–1865 Porsangin alueelle tuli 62 uutta kveenisiirtolaista. Näistä peräti 43 asettui asumaan vuonon länsirannalle alueille, joilla ennestään asui runsaasti saamelaisia mutta joille samoihin aikoihin muutti myös yhä enemmän norjalaisia uudisasukkaita. Tärkeiksi kveenikeskuksiksi muodostuivat Pillavuono (Billefjord) ja Ryssämarkka (Kistrand). (Haukedal 1980: 139–143, 148.)

Haukedal (1980: 146–148) on kartoittanut myös muiden väestöryhmien asuinalueita 1760-luvun lopussa, jolloin Porsangin kveenisiirtolaisuus oli toden teolla päässyt käyntiin. Vuoden 1769 väestölaskennan mukaan muiden kuin kveenien lukumäärä oli 291; näistä suurin osa oli saamelaisia. Valtaosa, n. 200 henkeä, asui pitäjän pohjoisella puoliskolla, ja heidän joukossaan oli jonkin verran norjalaisia. Vuonon länsirannan tärkeimmät asutuskeskittymät olivat Smørffjord (Smirvuono) ja Olderfjord (Lepivuono), itärannalla painopiste oli Leirpollenissa (Kenttä) ja Brennassa. — Lähempänä vuonon perukkaa asui kveenien lisäksi n. 90 henkeä, kaikki saamelaisia. Enemmistö, 60 henkeä, asui Pillavuonossa. Rautusniemessä asui 16 henkeä ja Lemmijoella 11, Pyssyjoella vain muutama. Kuten jo mainitsin, Pyssyjoki ja Lemmijoki, vähemmässä määrin myös Rautusniemi, olivat 1760-luvun loppuun mennessä muodostuneet keskeisiksi kveeniasutuksen keskuksiksi. Kveenit olivat siis hakeutuneet alueille, joilla asui suhteellisen vähän saamelaisia (tosin Rautusniemessä kveenit olivat vähemmistönä). Pitäjän pohjoispuolisille saamelaisalueille oli muodostunut vain yksi huomattava kveenien asutuskeskittymä, nimittäin Keisiin. Pyssyjoen, Lemmijoen ja Rautusniemen kveeniasutus myös vahvistui seuraavina vuosikymmeninä suhteessa

muihin väestöryhmiin.

Selvien rajojen vetäminen eri väestöryhmien välille voi monikulttuurisella alueella olla varsin ongelmallista. Usein on suorastaan mahdotonta ratkaista ehdottomasti, kuka on kveeni, kuka saamelainen tai kuka norjalainen, sillä eri väestöryhmät ovat yleensä enemmän tai vähemmän sekoittuneet toisiinsa. Haukedalin tutkimuksessa, johon oheinen kveeniväestön suhteellista osuutta havainnollistava taulukko perustuu, on kveenin kriteerinä pidetty sitä, että ainakin jompikumpi vanhemmista on »puhdas kveeni» (Haukedal 1980: 133). Tämä kriteeri on tietysti hyvin suhteellinen. Sen perusteellahan esimerkiksi kveenin ja saamelaisen lapsi voitaisiin yhtä hyvin määrittellä saamelaiseksi.

Taulukosta 1 näkyy, että kveenit muodostivat 1800-luvun jälkipuoliskolle tullessa varsin merkittävän väestöryhmän Porsangissa. Olihan heitä yli kolmannes pitäjän asukkaista. Vahvimpia kveenikeskuksia olivat Pyssyjoki (kveenien suhteellinen osuus suurin) ja Lemmijoki (kveenien absoluuttinen määrä suurin). Vuonna 1865 yli 70 % Porsangin kveeneistä asui näillä kahdella paikkakunnalla. Lemmijoki näyttää kokeneen todellisen kveenibuumin vuosina 1825–1865, jolloin kveenien määrä kasvoi 35:stä 163:een eli huikeat 365,7 %. Samoihin aikoihin Lemmijoelle on kuitenkin muuttanut myös muita, lähinnä norjalaisia, koska kveenien suhteellinen osuus Lemmijoen asukkaista on laskenut 94 prosentista 77,6 prosenttiin.

SUOMEN KIELEN ASEMA PORSANGISSA

Seuraavaksi esittelen Porsangin osalta eräitä viime vuosikymmenien tutkimuksia, joissa on kartoitettu suomen kielen asemaa Pohjois-Norjan peruskouluissa. Näissä tutkimuksissa ei kveenejä ole käsitelty oma-

na ryhmään. Osa suomea puhuvista on siis ollut ns. uussiirtolaisten eli 2. maailmansodan jälkeen Pohjois-Norjaan muuttaneiden suomalaisten lapsia.

Vuosina 1965, 1966 ja 1967 tutkittiin Porsangin ensiluokkalaisten kielitilannetta. Tutkittavia oli yhteensä 225. Näistä viiden eli 2,2 %:n äidinkieli oli suomi. Kaksikielisiä (suomi ja norja) oli 43 eli 19,1 %. (Innstilling: 36.)

Vuosina 1973–74 kartoitettiin Finmarkun peruskoulujen kielitilannetta kahdessa eri tutkimuksessa. Toisessa (Innstilling: 40–44) peruskoulujen oppilailta kysyttiin, mitä kieltä he käyttivät kotona ja mitä kieltä heidän vanhempansa olivat käyttäneet omassa kodissaan. Porsangin peruskoululaisista 59:n eli 9,6 %:n kotikieli oli suomi tai yhdistelmä suomi/norja, suomi/saame. Äideistä oli 109 eli 21,5 % puhunut kotonaan suomea tai yhdistelmää suomi/norja, suo-

mi/saame, isistä 115 eli 22,6 %. Tutkimuksesta käy myös ilmi, että Porsangin kunnan suomalaisin peruskoulu oli Pyssyjoella. Sen oppilaista 12 eli 20,4 % puhui kotonaan suomea tai jotain suomen sisältävää yhdistelmää. Äitien osalta vastaava luku oli 30 eli 57,9 %, isien osalta 25 eli 41,1 %.

Toinen tutkimus (Innstilling: 54–61) käsitteli suomen kielen asemaa Finmarkun yläasteen oppilaiden keskuudessa. Porsangista oli mukana Lemmijoen yläaste. Oppilailta kysyttiin, osaavatko heidän vanhempansa suomea ja osaavatko he itse sitä. Vastauksia oli 119. Tutkimuksen mukaan 38 % äideistä ja 46 % isistä osasi suomea. Kysymykseen »Osaatko suomea?» oli kolme vastausvaihtoehtoa: kyllä, en ja vähän. Yhdeksän oppilasta eli 8 % vastasi myöntävästi, 28 oppilasta eli 24 % ilmoitti osaavansa suomea vähän, loput 82 eli 68 % vastasi kieltävästi.

	1769		1801		1825		1865	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
<i>Itä-Pors</i>								
Pyssyjoki	19	100	52	89,8	70	92,1	116	92
Lemmijoki	11	50	26	92,8	35	94	163	77,6
Keisi	13	50	14	35,8	8	24,2	11	15,4
muu	1 ¹		18 ²		14 ²		34 ²	
<i>Länsi-Pors</i>								
Rautusniemi	3	21,4	10	50	9	52,9	11	30,5
Ryssämarkka	–	–	1	2,7	–	–	34	33,3
Pillavuono	–	–	–	–	1	2,2	14	18,1
muu	–	–	–	–	6 ³		9 ⁴	
<i>Koko Porsanki</i>	47	13,9	121	25	143	32,8	392	37,4

Taulukko 1 (vrt. Haukedal 1980:144).

Kveenien absoluuttinen ja suhteellinen osuus koko väestöstä eräillä Porsangin kveenipaikkakunnilla v. 1769, 1801, 1825 ja 1865.

¹ Asuinpaikka tuntematon.

² Pyssyjoen ja Keisin välinen rannikko.

³ Näistä neljä Smørfjordissa ja Olderfjordissa Ryssämarkkan pohjoispuolella.

⁴ Smørfjord.

Marjut Aikio ja Anna-Riitta Lindgren tutkivat 1983 suomen kielen asemaa puhekielenä Pohjois-Tromsissa ja Finmarkussa. Kyseessä oli kyselytutkimus, joka toteutettiin eräissä alueen peruskouluissa. Porsan-

gin osalta kyselyyn osallistui 62 Pyssyjoen, Lemmijoen ja Pillavuonon 70 silloisesta kahdeksaluokkalaisesta. Seuraavaan taulukkoon on koottu näiden koulujen tulokset oppilaiden kielitaidon osalta:

<i>Puhutko suomea?</i>				
	Hyvin %	Jonkin verran %	En yhtään %	Vast. määrä
Pyssyjoki	–	60	40	5
Lemmijoki	2,6	13,2	84,2	38
Pillavuono	–	–	100	17

<i>Ymmärrätkö suomea?</i>				
	Hyvin %	Jonkin verran %	En yhtään %	Vast. määrä
Pyssyjoki	–	60	40	5
Lemmijoki	2,6	29	68,4	38
Pillavuono	–	11,8	88,2	17

Taulukko 2 (vrt. Aikio ja Lindgren s.a.: 52).
Pyssyjoen, Lemmijoen ja Pillavuonon kahdeksaluokkalaisten suomen kielen taito 1983.

Taulukosta 2 käy ilmi, että Porsangin perinteisillä kveenialueilla Pyssyjoella ja Lemmijoenalla oli nuorten keskuudessa vielä runsaat kymmenen vuotta sitten suhteellisen paljon aktiivista suomen kielen taitoa eikä norjalaistuminen ollut hävittänyt passiivista kielitaitoa kokonaan Pillavuonostakaan. Prosenttiluvuista ei kuitenkaan ole syytä tehdä liian rohkeita päätelmiä, koska niistä ei käy ilmi, millaisin perustein oppilaat ovat arvioineet puhuvansa tai ymmärtävänsä suomea jonkin verran. Pyssyjoen tuloksia tarkasteltaessa pitää myös ottaa huomioon vastaajien pieni määrä.

Aikion ja Lindgrenin tutkimuksessa kartoitettiin myös oppilaiden vanhempien suomen kielen käyttöä. Pyssyjoella oli kaikista kahdeksaluokkalaisten vanhemmistä 60 % puhunut suomea lapsuudenkodissaan. Vastaava luku Lemmijoenalla oli 19 %. Pillavuonon oppilaiden vanhemmista ei

kukaan ollut käyttänyt suomea kotonaan. (Aikio ja Lindgren s.a.: 33.)

Lopuksi on syytä vielä mainita Suomen Akatemian ja Norges almenvitenskapelig forskningsråd (NAVF) rahoittama tutkimushanke »Kveenien kieliolot». Sen kielisosiologisessa osiossa tutkitaan kielenvalintaa, kolmikielisyyttä ja kielellistä norjalaistumista seuduilla, joilla kveenimurteita käytetään. Hankkeen kohdealueina ovat Pohjois-Tromsin Raisi (Nordreisa), Keski-Finmarkun Pyssyjoki ja Itä-Finmarkun Annijoki (Vestre Jakobselv). Tutkimuksessa on mm. pyritty kartoittamaan, mitä kieliä kylän asukkaat käyttävät keskinäisessä kommunikaatiossaan. Pyssyjoen, Porsangin kunnan vahvimman kveenikeskuksen, osalta tutkimus osoittaa, että v. 1984 kylän 343 asukkaasta 123 eli 35,9 % käytti suomea ja norjaa, 47 eli 13,7 % käytti suomea, saamea ja norjaa, 36 eli 10,5 % saamea ja

norjaa sekä 137 eli 39,9 % norjaa (Lindgren 1993: 262). Siis lähes 50 % pyssyjokelaisista käytti ainakin jossain määrin suomea kommunikoidessaan muiden kanssa.

PORSANGIN KVEENIMURTEIDEN PIIRTEITÄ

Ruijan kveenimurteiden katsotaan kuuluvan peräpohjalaisiin murteisiin, joiden alaryhmistä ne ovat eniten sukua Tornion murteelle, mutta niissä on myös Kemin murteen piirteitä. Kveenimurteetkin voidaan jakaa eri alaryhmiin. Karkein on jako Länsi- ja Itä-Ruijan murteisiin. Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että läntisissä kveenimurteissa on vähemmän Kemin murteen piirteitä ja niissä on havaittavissa enemmän erityiskehitystä peräpohjalaismurteiden keskusalueeseen verrattuna kuin itäisissä kveenimurteissa. Porsangin kveenimurteet luetaan Länsi-Ruijan murteisiin. (Lindgren 1993: 23–24.) Seuraavassa on esimerkinomaisesti koottu joitakin Porsangin kveenimurteiden kiinnostavimpia piirteitä:

Fonologia ja morfologia:

1. Suomen yleiskielen *d*:n vastineena esiintyy katoedustuksen rinnalla myös dentaalispiranti *ð*. Sen säilymistä on luultavasti tukenut saamen kielen äännesysteemiin kuuluva dentaalispiranti. (Lindgren 1993: 24.)

2. Erikoisgeminaatio. Esim. Pyssyjoelta: *souttaa*, *amppuu* t. *ampuu*, *pyyttää*, *aukassee* [prees. yks. 3. p.]; *amppuu(t)* [1. inf.]. (Lindgren 1993: 26.)

3. a) Jälkitavujen alun perin vokaalienvälinen *h* on säilynyt, mutta yleensä se on joutunut metateesin kohteeksi. Metateettista *h* :ta seuraavan vokaalin pituus vaihtelee. Esim. Pyssyjoelta: *juomhaan*, *voitelemhan* [3. inf. illat.]; *pesthää*, *kirjoitethan* [pass. prees.]; *pesthiin*, *kirjoitethin* [pass. imp.].

Myös *h*:n ns. toisen asteen metateesia

esiintyy. Esim. Pyssyjoelta: *syöhmä(n)*, *syöhdään*, *syöhnät*. (Lindgren 1993: 25, 43–44.)

b) Kaksitavuisten (usein myös useampitavuisten) verbien 3. inf. illat. muodostetaan liittämällä illatiivin päätte *-hA(n)* suoraan vartaloon. Esim. Pyssyjoelta: *pesehän*, *lukeha(n)*, *kirjoittaha(n)*, *voitelehan*. (Lindgren 1993: 44; Beronka 1922: 78.)

4. a) Monikon 1. ja 2. persoonan persoonapäätte on yleensä *-(m)ma* ja *-tta*, joskin myös *e*:llistä varianttia esiintyy. Esim. Pyssyjoelta: *ammuima*, *syömmä* t. *syömä*; *pesetä*, *hakkaatta*. (Lindgren 1993: 79–80.)

b) Monikon 3. persoonan imperfektissä käytetään enimmäkseen passiivia. Pyssyjoella passiivia käytetään monikon 3. persoonan funktiossa usein myös muissa verbinmuodoissa, mm. indikatiivin preesensissä ja pluskvamperfektissä. (Lindgren 1985: 284–285.) Esim. Pyssyjoelta (Beronka 1922):

Ensimmäiset ihmiset *tulthiin* ('tulivat')
Pyssyjokkeen Suomesta...

Ja ko het *olthiin* ammuttu ('olivat ampuneet')
monta laatinkkiä, niin het *lähetthiin* soutahan ('lähtivät soutamaan')...

Pyssyjoen miehet *lähdethään* ('lähtevät')
joka kevät kevätfishkuun...

Tällaista passiivimuodon käyttöä esiintyy peräpohjalaismurteiden reuna-alueilla, runsaimmin Länsi-Ruijan murteissa (Lindgren 1993: 86–87). Tässä yhteydessä on syytä mainita, että myös karjalassa, vepsässä, vatjassa, lyydissä ja inkerissä passiivia käytetään monikon 3. persoonan funktiossa. Onkin pidetty mahdollisena, että ilmiö Peräpohjolan murteissa olisi vanhaa karjalaisvaikutusta (esim. Ketunen 1930: 83).

Syntaksi:

1. a) Partitiivi subjektin ja predikatiivin sijana on taantunut, samalla kun nominatiiv-

vin käyttöala on laajentunut (Beronka 1922: 6, 12). Esim.

Ihmiset on jäälä ('jäällä on ihmisiä').

Tänne kyllä tulhaan *lehðet* ('tulee lehtiä').

Eikö siinä talossa olheet *ihmiset* ('ollut ihmisiä')?

Pojat olthiin molemat *hyvät ihmiset*.

Jokivenhet on *hoikat*.

b) Totaaliobjektin sijana käytetään ylipäänsä genetiivinkaltaista akkusatiivia (Beronka 1922: 13). Esim.

Osta *hevoisen!*

Käske trengin panna *hevoisen* talhiin!

Hukan ammuthiin Kaarasjovela.

Multa ajjothiin viedä *lehmän*.

Paras on myydä *hevoisen* (t. hevoinen).

c) Partitiivi on objektin sijana säilynyt paremmin kuin subjektin ja predikatiivin sijana. Merkkejä partitiiviobjektin syrjäytymisestä kuitenkin on (Beronka 1922: 17). Esim.

Tämän miehen mie olen tullu auttahan.

Ei se ole löytäny *poron*.

Tässä subjektia, predikatiivia ja objektia koskevassa kehityksessä on siis kysymys syntaktisesta yksinkertaistumisesta. Syitä pohdittaessa on aiheellista ottaa huomioon kveenien, saamelaisten ja norjalaisten kielikontaktit. Saamen ja norjan kielessähän subjekti, predikatiivi ja objekti merkitään aina samalla sijalla. Esimerkiksi suomen sukukielessä saamessa subjektin ja predikatiivin sija on aina nominatiivi ja objektin sija aina akkusatiivi, jolla on vain yksi muoto:

saamen yksikön akkusatiivi vastaa kielihistoriallisesti suomen päätteellistä akkusatiivia, monikon akkusatiivi suomen monikon partitiivia. Funktioltaan suomen partitiivia vastaavaa sijaa saamessa ei ole.

2. Verbijohdosta *-tele-* käytetään joskus passiivisesti (Beronka 1922: 67). Tällöin tekijä ilmaistaan allatiivimuotoisella agentilla:

Mie purettelin koirale ('koira puri minua').

...olet hullu, ko villittelet ketule ('kettu narraa sinua').

Rakenne on todennäköisimmin saamen kielien vaikutusta. Saamen vastaavaa *-hallat-*johdosta käytetään samassa funktiossa, esim. *don fillehalat riebanii* 'villittelet ketule' (Porsangin kveenin allatiiviagenttia vastaa illatiiviagentti).

3. Subjektin ollessa lukusana predikaatti on useimmiten monikon 3. persoonassa tai sitä korvaavassa passiivissa (Beronka 1922: 10). Esim.

Neljä poikkaa souттаavat tänne.

Kaks tytärtä tulhaan tänne.

4. Verbejä *pittää, täytyy, häätyy* 'täytyy', *soppii, tarvittee, tarttee* käytetään usein monipersoonaisesti. Esim. (Beronka 1922):

Sie piðät maksaat jauhosäkin.

...*harakka häätyi* muistella...

...*pojat piðethiin* alkkaat korttii pellaa-han ('poikien piti alkaa').

TIMO KARLSSON

*Høgskolen i Finnmark, BSF/finsk,
Follumsvei, N-9500 Alta, Norge*

LÄHTEET

- AIKIO, MARJUT – LINDGREN, ANNA-RIITTA s.a.: Finsk som talemål i Finnmark og Nord-Troms. Stensil. Finnmark distriktshøgskole/Avdeling for finsk, Alta.
- BERONKA, JOHAN 1922: Syntaktiske iagttagelser fra de finske dialekter i Vadsø og Porsanger. Kristiania.
- ERIKSEN, HANS KR. 1979: Da finnene kom til Finnmark. – Reidar Hirsti (toim.), Bygd og by i Norge. Finnmark s. 223–240. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- HANSEN, EINAR RICHTER 1986: Porsanger bygdebok. Bind 1. Fra eldre steinalder til 1910. Porsanger kommune, Porsanger.
- HAUKEDAL, GEIR 1980: Den kvenske innvandringen til Nord-Troms og Vest-Finnmark 1700–1865. Hovedfagsoppgave. Universitetet i Bergen.
- HIRSTI, REIDAR 1979: Samene i går og i dag. – Reidar Hirsti (toim.), Bygd og by i Norge. Finnmark s. 197–207. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Innstilling = Innstilling om norsk-finske kulturforhold. Norsk kulturråd. 1976.
- KETTUNEN, LAURI 1930: Suomen murteet II. Murrealueet. Helsinki.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA 1985: Noen iakttagelser angående passiv i kvendialekter. – Tove Bull & Anton Fjellstad (toim.), Heiderskrift til Kåre Elstad. Tromsø.
- 1993: Miten muodot muuttuvat. Rujan murteiden verbintaivutus Raisin, Pyssyjoen ja Annijoen kveeniyhteisöissä. Kielten ja kirjallisuuden laitos. Tromssan yliopisto.
- NIEMI, EINAR 1979: Streiftog gjennom Finnmarks historie. – Reidar Hirsti (toim.), Bygd og by i Norge s. 124–196. Gyldendal Norsk Forlag A/S, Oslo.
- NNK = Nordnorsk kulturhistorie 1. Det gjenstridige landet. Redigert av Einar-Arne Drivenes, Marit Anne Hauan og Helge A. Wold. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1994.

AHTI RYTKÖNEN KIELENTUTKIMUKSEN TYÖMAALLA

Fennistiikan paradigmassa pysyminen tai edes osallistuminen suuriin institutionaaliin hankkeisiin ei 1930–40-luvulla välttämättä taannut paikkaa kielentutkijoiden yhteisössä. Näin kävi maisteri Ahti Rytköselle, joka tunsii historiallis-vertailevan metodin ja sen lisäksi höysti tutkimustaan etnologisilla tiedoilla. Tällainen korrektiivus ei yksin riittänyt: myös aineiston tuli olla fennistiseen paradigmaan sopivaa,

»kieleemme asiallista, normaalia sanastoa». Tästä tuli Rytkösen — kuvailevan ja metaforisen kielen tutkijan — kompastuskivi.

RYTKÖSEN ELÄMÄNVAIHEITA

Ahti Aarno Rytkönen syntyi 1899 Ilmajoen kunnassa. Hän avioitui 1935 Anna Koistisen (terveyssisar) kanssa, ja he saivat kolme lasta. Hän kävi koulunsa Suomalaisessa

▷